

82'246.2(497.113)

Törteli Telek Márta

: Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka
: ttmarta@stcable.net

KÉTNYELVŰSÉG ÉS SZÖVEGÉRTÉS

Bilingualism and Text Comprehension

A kétnyelvű környezetben élő kétnyelvű egyén két nyelvel fedi le a kommunikációs tartományt. A Kárpát-medencében a magyar nyelv az indoeurópai nyelvekkel érintkezik. Így a határon túli kétnyelvű beszélőközösségekben a magyar nyelv kontaktusváltozatait beszélik. A korai kétnyelvű tapasztalat a nyelvi jelenségre irányítja a gyermek figyelmét. A kétnyelvű gyerekek – az egynyelvűekhez viszonyítva – jobban összpontosítanak az olvasási feladatra, könnyebben szintetizálnak, sokkal inkább tudatosodik bennük, hogy a grafémáknak és a hangoknak szimbólumjellegük van, és sikeresebben hangolják össze az olvasási készség kiépítéséhez szükséges lelki funkciók használatát. Az Észak-Bácskában és Észak-Bánátban folytatott kutatás is a kétnyelvűség és a szövegértés közötti pozitív korrelációra enged következtetni.

Kulcsszavak: kétnyelvűség, kódváltás, kontaktusváltozat, szövegértés.

A két- és többnyelvűség története egyidős az emberiség különböző népcsoportjai érintkezésének történetével. A nyelvi érintkezés csak a múlt század utolsó évtizedeiben (az 1950-es években) került a tudományos érdeklődés homlokterébe. Előtte a kétnyelvűség megközelítése alapvetően nyelvészeti kiindulású volt, miközben a jelenség társadalmi, pszichológiai, oktatási stb. vonatkozásai háttérbe szorultak. A nyelvek keveredésének kérdését, az érintkező nyelveknek főként a lexikonban tetten érhető hatásait vizsgálták, az átvételek különböző csoportjait osztályozták forma és jelentés szerint. A kontaktusok fonológiai, illetve szintaktikai vonatkozásai jóval kevesebb figyelmet kaptak.

A nyelvészeti orientáltság végét Einar Haugen és Uriel Weinreich szintetizáló munkái jelentik 1953-ban. Ettől számítva a bilingvizmus először Észak-Amerikában, később Európában és másutt is egyre inkább a tudományos figyelem középpontjába kerül.

A kétnyelvű környezetben élő kétnyelvű egyén két nyelvel fedi le a kommunikációs tartományt, az egynyelvű egyén eggyel. Haugen szerint a bilingvizmus azon a ponton kezdődik, amikor is egy nyelv beszélője teljes, jelentéssel bíró megnyilatkozásokat képes létrehozni a másik nyelven. William Mackey a kétnyelvűségre úgy tekint, mint két vagy több nyelv váltakozó használatára egy-

azon beszélő által. Grosjean pedig úgy véli, hogy a kétnyelvűség két (vagy több) nyelv rendszeres használata, kétnyelvűek pedig azok az emberek, akiknek mindennapi életük során szükségük van két (vagy több) nyelvre (BARTHA 2005).

A többnyelvűség számtalan módon kialakulhat, érintve egyéneket vagy egész beszélői csoportokat:

1. gyarmatosítás által;
2. hatalmi-területi terjeszkedés során;
3. határok átrendeződésével (békeszerződések megkötésével);
4. migráció következményeként;
5. a kereskedelem szintén vezethet két- vagy többnyelvűséghez stb. (NAVRACSICS 2004).

A társadalmi két- vagy többnyelvűség gyűjtőfogalma azoknak a helyzeteknek, amikor is egyazon államalakulaton belül egynél több nyelvet használnak. A közösségi (kollektív) két- vagy többnyelvűség arra utal, hogy az azonos területen élő nyelvi csoportok különböző jellegű kapcsolataik révén érintkeznek egymással. Tehát a kétnyelvű beszélőközösség tagjainak részben rendezett, közösségi normák által „szabályozott” nyelvi gyakorlatát jelenti, vagyis nem kétnyelvűségi típus, hanem a szociolingvisztikai megközelítés számára az egyik legfontosabb vizsgálati keret (BARTHA 2005).

Ha megnézzük a világ nyelveinek területi megoszlását, a kétnyelvűség mint nyelvi elrendezés természetes volta – kiterjedtsége következtében – aligha vitatható. Minthogy a világ országainak legtöbbszörében egynél több nyelv használatos, e nyelvi-etnikai változatosságot alapul véve az egynyelvűség az, amely speciális esetet jelent. Vagyis a két- és többnyelvűség semmiképpen nem kivételes, hanem természetes nyelvi helyzet.

„A stabil kétnyelvű közösségek megőrzik az általuk használt nyelveket, és ez annak tudható be, hogy a nyelvek funkcionálisan jól elkülönülnek. A kétnyelvűségnek nagyon ritka esete ez... Sokkal gyakoribb ezzel szemben az instabil kétnyelvű közösség típusa, ahol a nyelvek használata nem különül el szabályszerűen egymástól, hanem átfedi egymást, aminek következtében a közösségek saját nyelvük használatáról áttérnek a másik (általában a környező) nyelv használatára. Ez utóbbi közösségek a nyelvcsere folyamatát élik át” (KIEFER 2003: 366–367).

Ha az érdeklődés középpontjában az áll, hogyan válik az egyén kétnyelvűvé, miként marad az, milyen stratégiákat alkalmaz a nyelvelsajátítás folyamán, valamint a különböző kommunikációs helyzetekben, akkor az ún. egyedi (egyéni) kétnyelvűségről beszélünk (NAVRACSICS 2004).

Gyakori vélekedés, hogy a kétnyelvű szülők gyermekei nyelvi szempontból hátrányos helyzetűek. A megállapítás nem helytálló; mire ezek a gyermekek elérik az iskoláskort, a nyelvi fejlődés ugyanolyan szintjén állnak, mint egynyelvű kortársaik.

Két nyelv elsajátításának folyamata azonban különbözik attól, ahogyan egy nyelvet sajátítunk el. Három fő fejlődési szakaszt különböztetünk meg:

1. A gyermek kialakít egy szókincset, mely azonban mindkét nyelv szavait tartalmazza. Közöttük ritkán fordulnak elő mindkét nyelv, egymásnak megfelelő, azonos jelentésű szavai.
2. Megjelennek a két- vagy többszavas mondatok, egy mondaton belül mindkét nyelv szavai szerepelnek. A nyelvkeveredés gyakorisága azonban rohamosan csökken.
3. A gyermek szókinccse bővül, megjelennek az egymásnak megfelelő, azonos jelentésű szavak. Az eltérő nyelvtani szabályrendszer elsajátítása azonban még tovább tart; a gyermekek általában a 4. életévükben érik el ezt a szintet (CRYSTAL 2003).

A kétnyelvűségnek több típusa ismeretes, melyeket szintén érdemes szemügyre vennünk. A hozzáadó additív kétnyelvűség esetében az egyén egy támogató társadalmi közegben még egy nyelvvel gazdagíthatja nyelvi repertoárját, anélkül, hogy anyanyelve kárát látná. Ilyenkor a második nyelv hozzáadása az első nyelvhez egy gazdagabb szociális, kognitív és nyelvi képességet eredményez. Ezzel szemben a felcserélő szubsztraktív kétnyelvűség esetében az egyik nyelv megismerése a másik nyelv fokozatos felcseréléséhez vezet (GÖNCZ 2004).

„A nyelvek függetlensége és egymástól való függőségének pszicholingvisztikai meghatározása az összetett és a koordinált kétnyelvűséggel kapcsolatos. A nyelvi jel és a szemantikai tartalom összefüggései alapján az összetett kétnyelvű valószínűleg egy rendszerben szervezi a két nyelvet, míg az igazi koordinált kétnyelvű két egymástól elkülönült rendszerben” (NAVRACSICS 2004: 15. p.).

A nyelvek elsajátításának egymáshoz való időbeli viszonyítása szempontjából megkülönböztetjük a gyermekkori (korai), a fiatalkori és a felnőttkori (kései) kétnyelvűséget. A gyermekkori kétnyelvűségen belül pedig elkülöníthetjük egyrészt az egyidejű (szimultán), másrészt az egymást követő (szukcesszív) kétnyelvűséget.

Gyakran a korai és a kései kétnyelvűség szakkifejezések a nyelvelsajátítás természetes vagy elsődleges, illetőleg mesterséges, másodlagos jellegét jelölik. Skutnabb–Kangas a természetes és az iskolai/kulturális kétnyelvűségről beszél, Adler pedig a szerzett és a tanult kategóriapárt határozza meg (KIEFER 2003).

A pszicholingvisztikai megközelítés hívei a beszédprodukción és -percepción színtjét szétválasztva beszélnek kétnyelvűségről. Eszerint produktív kétnyelvű az, aki mind a két nyelven beszél is és ért is, szemben a passzív vagy receptív kétnyelvűséggel, amely esetében a második nyelvet csak érti az egyén akár írott formában, akár szóban (GÖNCZ 2004).

Kétnyelvű egyének diskurzusát hallgatva gyakran tapasztaljuk, hogy a beszélgetésben részt vevők időről-időre nyelvet, vagyis kódot váltanak. Gal szerint „a kódváltás társalgási stratégia, amelyet a csoportthatárok kijelölésére, át-hágására vagy lerombolására használnak; arra, hogy megteremtsék, előhívják vagy megváltoztassák az interperszonális viszonyokat a velük járó jogokkal és kötelezettségekkel együtt” (WARDHAUGH 2002: 89). Többnyelvű közösségekben, többnyelvű kommunikációs szituációkban a kódváltás a nyelvi kapcsolat tükrözője.

A nyelvválasztást befolyásoló tényezők:

1. a beszélgetés résztvevői;
2. a szituáció;
3. a beszélgetés tartalma;
4. a beszélgetés mint szociális interakció funkciója stb. (KIEFER 2003)

Li Wei (1994) a kódváltás komplex jellegét hangsúlyozza, tehát a lingvisztikai tényezők mellett érzelmi, szociális, pszichológiai mozzanatok is szerepet játszanak a kódváltásban (NAVRACSICS 2004).

A többnyelvű közösségekben az egyes beszélők nyelvek közötti választása nem véletlen döntéseken alapul, hanem bizonyos mintákat, szabályszerűségeket követ (BARTHA 2005).

Wardhaugh kétfajta kódváltást különböztet meg. „Helyzetnek megfelelő kódváltásról akkor van szó, amikor a használt nyelveket a beszélők azon helyzet szerint változtatják, amelybe belekerülnek: bizonyos helyzetben az egyik nyelvet, a másikban egy másikat használnak... Amikor a téma megváltozása kívánja meg a használt nyelv megváltoztatását, metaforikus kódváltásról beszélünk... a kód megválasztása sajátos színezetet ad annak, amit a témáról mondanak... a beszélők tényleges szavaikon túlmutató információk hordozására alkalmaznak bizonyos nyelveket... hogy meghatározzák a társadalmi szituációt” (WARDHAUGH 2002: 92–93). A kódváltás ugyanakkor mindenképp pragmatikai vonatkozású, vagyis kontextusfüggő.

Struktúráját tekintve a kódváltás magában foglalhat egy szót, egy állandósult szókapcsolatot, illetőleg kifejezést, s egy vagy több mondatot.

A mondaton kívüli kódváltás a legminimálisabb szintaktikai kötöttségekkel jár; használatához a második nyelvbeli minimális kompetencia is elegendő. A mondatok közötti váltás tagmondat- vagy mondatthatáron jelenik meg; a második nyelven is nagyobb folyékonyt követel. A legproblematisabb típus a mondatokon belüli kódváltás, mert a beszélő itt véthet leginkább vagy az egyik, vagy a másik nyelv szabályai (szórend) ellen. Ez a kódváltási típus csak olyan beszélőkre jellemző, akik mindkét nyelven magasabb kompetenciaszinttel rendelkeznek (BARTHA 2005).

Az egynyelvű emberek igen kritikusak a kódkeverést illetően. Sőt gyakran használnak lekicsinylő megjegyzéseket az észlelt eredmények jellemzésére. A jelenségnek ez az elutasítása súlyos félreértésről tanúskodik. A társalgási kódkeverés nem csupán két nyelv véletlenszerű keverése lustaság, tudatlanság vagy mindkettő miatt. A társalgópartnerektől éppen hogy a két nyelv és a közösségi normák alapos ismeretét kívánja meg. Ezek a normák írják elő, hogy így használják a két nyelvet, hogy a társalgás résztvevői kifejezhessék ismerősségüket vagy szolidaritásukat.

A Kárpát-medencére történetileg a soknyelvűség jellemző. A magyar kisebbségi kétnyelvűség területileg és történetileg tagolódik. A határon túli magyar anyanyelvűek csoportjai:

1. Történelmi kisebbség; ide tartoznak azok, akik a trianoni békeszerződés megkötése óta a történelmi Magyarországtól más országhoz elcsatolt területeken élnek. Ez az őshonos magyar kisebbség eredeti lakóhelyén él évszázadok óta.
2. Az elvándorló magyarok főként Nyugat-Európába, Amerikába, Kanadába és Ausztráliába települtek.

A Kárpát-medencében a magyar nyelv az indoeurópai nyelvekkel érintkezik. Így a határon túli kétnyelvű beszélőközösségekben a magyar nyelv kontaktusváltozatait beszélik, melyek a két- vagy többnyelvű környezet hatását mutatják. Ez a tény a nyelvi variabilitás bizonyítéka. Ha egy nyelv több regionális (nemzeti) változatának is öntörvényű és önálló formája van, akkor többközpontú (plucentrikus) nyelvről szokás beszélni (CLYNE 1992).

A magyar és más nyelvek kontaktusváltozatainak néhány szembeszökő sajátossága ismeretes. A kétnyelvű beszélő ösztönös nyelvi tudásának elégtelensége kiváltó oka lehet olyan jelenségeknek, mint a túláltalánosítás (a nyelvtani szabályoknak saját érvényességi körükön kívül való alkalmazása), az egyszerűsítés (bonyolultabb nyelvtani szabályok alkalmazásának elmulasztása), a túlhelyesbítés vagy hiperkorrekció, a hiperpurizmus (az idegen szavak túlzott kerülése következtében saját alkotású szavak használata), a norma-túlteljesítés valamint a nyelvi lapszus (egy szó vagy nyelvtani forma felidézésének képtelensége) és a nyelvi hiány. A nyelvi érintkezés következményeként direkt kölcsönszók, tükörszavak, tükörfelfejzések, hibrid kölcsönszavak és tükörjelentések keletkeznek (FENYVESI 2005).

A „nyelvi érintkezésnek azonban sokkal kevésbé kimutatható hatásai is vannak. Ilyenek például az ún. gyakorisági eltérések; amikor (rendszerint a másodnyelv hatására) a kétnyelvű beszélők statisztikailag gyakrabban (vagy ritkábban) használnak bizonyos nyelvi elemeket (változatokat), mint egynyelvű társaik... A nyelvi változó olyan nyelvi egység, amelynek megvalósulási formája van;

ezek a változó változatai. A változó változatainak előfordulása nyelvi és/vagy társadalmi tényezőktől függ” (CSERNICSKÓ 2004).

A kétnyelvűségnek és kísérő jelenségeinek megítélése igen változatos. A purizmus mozgalmának képviselői – a nyelvi tisztaságot szem előtt tartva – helytelenítik az ilyen típusú nyelvhasználatot. Azonban felvethetjük nekik azt a kérdést, hogy ki a tökéletes anyanyelvi beszélő. A szociolingvisztika szerint ugyanis nincs helyes és helytelen nyelvhasználat. Ha a nyelv csak egy változatban élne, nem lennének képesek arra, hogy nyelvhasználati választásunkkal kifejezzük társadalmi hovatartozásunkat, verbális, végeredményben társadalmi flexibilitásunkat. Ha tehát egy nyelven belül elfogadjuk a nyelvváltozatokat, akkor nem beszélhetünk egy adott nyelv ideális beszélőjéről, hiszen az elképzelhetetlen, hogy valaki a nyelvének összes változatát ismerje és aktívan használja is. Ha viszont nincsen ideális egynyelvű, nehéz elképzelni olyan kétnyelvűt, aki mindkét (esetleg több) nyelvet anyanyelvi kontroll alatt tudja tartani.

Ebben a szellemben mondhatjuk, hogy a kétnyelvű beszélőkben tudatosítanunk kell anyanyelvünk törvényeit, de mindemellett a pozitív diszkrimináció tekinthető elfogadottnak ilyen esetben.

Gyakran felteszik azt a kérdést, hogy vajon a kétnyelvűség előnyt vagy hátrányt jelent-e az egyén számára. Mivel a bilingvizmus rendkívül komplex jelenség, a vélemények ilyen tekintetben megoszlanak. Kétségtelen, hogy a többnyelvűek kommunikációs, ezáltal érvényesülési lehetőségei kiterjedtebbek. Számukra a nyelvi kapcsolatfelvétel és -tartás lehetősége megnő. Ismeretszerzési lehetőségeik szintén megnövekednek; nyelvi, kulturális és etnikai toleranciájuk magasabb szintet ér el egynyelvű társaikénál. A nyelvtanulás elősegíti az egyén kognitív fejlődését: pozitívan hathat a gondolkodás gyorsaságára, sőt, a zenei és a matematikai képességekre is.

A kétnyelvűség növeli az érzelmi alkalmazkodóképességet, és serkenti a nyelvi készségek kiteljesedését. „Az utóbbi másfél évtizedben sok empirikus vizsgálat tárgyát a korai kétnyelvűség és a metanyelvi képességek fejlődése közötti kapcsolat képezte. Az eredmények eléggé egyértelműen bizonyítják, hogy a korai kétnyelvű tapasztalat, akár a családban, akár intézményes formában, felgyorsítja a metanyelvi tudatosság (elsősorban a fonemikus tagolási képesség és a szótudatosság bizonyos formáinak) fejlődését, fokozza a nyelvi analízis képességét, és könnyíti az írásbeliség elsajátítását” (GÖNCZ 2004: 48).

Paul és Lambert (1962) kutatásában azonos szociális háttérrel rendelkező, kiegyensúlyozott kétnyelvű, tízéves gyermekeket hasonlítottak össze egynyelvű társaikkal. A kétnyelvűek az egynyelvűeknél jobban teljesítettek mind a verbális, mind pedig a nonverbális intelligenciatesztekben; mindez a kognitív flexibilitásukra enged következtetni.

Bain és Yu (1980) 22–24, majd 46–48 hónapos gyermekeket tesztelve szintén megállapította, hogy az „egy személy – egy nyelv” környezet felgyorsítja a kognitív fejlődést.

Bialystok (1987) szerint a kétnyelvű gyermekek sikeresebben emelik ki a szavakat a mondatokból, csak a szó formájára vagy tartalmára összpontosítanak, másként tudnak elnevezni ismert tárgyakat. Mindez a fokozott metanyelvi tudatosságra utal. A kétnyelvű gyerekeknek jobbak a nyelvi készségeik, mint az egynyelvűeknek. Könnyebben absztrahálnak, rugalmasabbak és nyitottabbak. Nagyobb a nyelvi érzékenységük (NAVRACSICS 2004).

Göncz és Kodžopeljic (1991) kutatási eredményei szerint a korai kétnyelvű tapasztalat befolyásolja a metanyelvi képességek alakulását. Az óvodáskori intézményes idegen-nyelvtanulás belemerülési és hagyományos oktatási program hatását az egynyelvű fejlődéshez viszonyították. Eredményeik szerint a korai kétnyelvű tapasztalat a nyelvi jelenségre irányítja a gyermek figyelmét. A szó és az általa jelölt tárgy vagy jelenség közötti kapcsolat fellazulása által a gyerekek sikeresebbek a szavakkal végzett mentális műveletekben: könnyebben elfogadják a névváltoztatás lehetőségét, összehasonlítják egymással a szavakat, és azokat sikeresebben elemeikre bontják.

Göncz és Kodžopeljic kutatásaik során arra is rávilágítottak, hogy a természetes körülmények között kialakult magyar–szerb kétnyelvűség és a metanyelvi tudat fejlődése között – ha alacsonyabb is – szintén pozitív korrelációs összefüggés fedezhető fel.

A szerzők további vizsgálódásai arra irányultak, hogy a korai kétnyelvűség különböző típusai befolyásolják-e a szótagtudat, a fonemikus tagolási képesség és a szótudat alakulását, és mindez milyen kapcsolatban van az olvasási készség kialakulásával. A kétnyelvű gyerekek – az egynyelvűekhez viszonyítva – jobban összpontosítanak az olvasási feladatra, könnyebben szintetizálnak, sokkal inkább tudatosodik bennük, hogy a grafémáknak és a hangoknak szimbólumjellegük van, és sikeresebben hangolják össze az olvasási készség kiépítéséhez szükséges lelki funkciók használatát.

Kodžopeljic (1995) önálló kutatásában is bizonyította, hogy az olvasás elsajátításának sikerességére hatással van az óvodáskorban kialakult metanyelvi képességek szintje. Megállapította, hogy az óvodáskori fonématudat, a szavak hosszúságának becslése, valamint a rímelési tesztben kapott mutató pozitívan korrelált a későbbi olvasási teljesítménnyel (GÖNCZ 2004).

AZ ÉSZAK-BÁCSKÁBAN ÉS ÉSZAK-BÁNÁTBAN FOLYTATOTT KUTATÁS

A kutatás célja a szövegértési képesség fejlettségi szintjének megállapítása az általános iskola IV. osztályában.

Kutatási hipotézisek:

A kutatás generális hipotézise (a célokkal és a feladatokkal összhangban): Az általános iskola IV. osztályában a szövegértési képesség fejlettségi szintje alacsony.

A generális hipotézissel összhangban megfogalmazható alhipotézisek:

- A tanulók kétnyelvű környezete pozitív hatást fejt ki a szövegértési képesség fejlettségi szintjét tekintve.
- Statisztikailag jelentős összefüggés (pozitív korreláció) áll fenn a tanulók szociokulturális háttere (a szülők iskolai végzettsége) és a szövegértési képesség fejlettségi szintje között.
- A nemeket tekintve statisztikailag jelentős eltérés tapasztalható a szövegértési képesség fejlettségi szintjét illetően.
- A szövegben explicit módon kifejezett információkat a tanulók 60%-a azonosítja (ismeri fel).
- A szövegben implicit (rejtett) módon adott információkat a tanulók 40%-a fedezi fel.

A kutatásban alkalmazott módszerek: deskriptív (leíró) módszer, történelmi módszer, az elméleti analízis módszere, statisztikai módszer. Ugyanakkor a deskriptív módszeren alapuló tesztelés és a dokumentumok tanulmányozása jelenik meg.

A kutatás eszközei:

- Nem formális (nem standard) teszt a IV. osztályos tanulók szövegértési szintjének megállapítására, amely objektív típusú feladatsort tartalmaz. A szövegértési képesség felmérésére elbeszélő (folyamatos) és dokumentum típusú (nem folyamatos) szövegek szolgálnak. A szövegek értelmezése zárt (feleletválasztós) és nyitott típusú kérdések (feladatok) megoldásával, explicit módon kifejezett információk visszakeresésével, valamint implicit (rejtett) módon adott információk feltárásával, következtetések levonásával történik.
- Az objektív típusú feladatsort tartalmazó teszten kívül dokumentum tanulmányozása történik. A pedagógiai gyakorlatban a tanulókról szóló dokumentáció összetett, komplex (több részből áll). Esetünkben az anyakönyvi kivonathoz csatolt szülői kérdőív jelentőséggel bír, mert tartalmazza a szülők iskolai végzettségéről szóló adatokat.

A kutatási minta:

A kutatás nem véletlenszerű minta vizsgálatával történik. A mintához 150 kétnyelvű (szám szerint 74 lány és 76 fiú), valamint 150 egynyelvű (szám szerint 72 lány és 78 fiú) környezetben élő tanuló tartozik.

A kutatás helye és ideje:

A kutatás az észak-bácskai és az észak-bánáti általános iskolák IV. osztályai-ban valósult meg, a 2007/2008-as tanév május–június időszakában.

AZ EGYNYELVŰ ÉS A KÉTNyelvŰ KÖRNYEZETBEN ÉLŐ TANULÓK SZÖVEGÉRTÉSI TELJESÍTMÉNYÉNEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA (KOMPARÁCIÓJA)

A homogén (egynyelvű) és a heterogén (kétnyelvű) környezet mintája alapján meghatározott statisztikai mutatókat összehasonlítva lényeges következtetéseket vonhatunk le. A kétnyelvű környezet esetében a számtani középérték 20,34, vagyis 1,12-vel magasabb, mint az egynyelvű környezetben mért 19,22. Hasonló módon a 21,00 értékű medián is magasabb, mint az egynyelvű környezetben megállapított 20,50. A módusz tekintetében még nagyobb mértékű különbséget észlelhetünk – a kétnyelvű környezet javára –, ugyanis a kiszámított értékek a 24,00 és a 18,00.

A szóródás mérőszámait szemlélve láthatjuk, hogy az egynyelvű környezetben a szóródás terjedelme (R) 28,50, a szórás pedig 7,12366. Ugyanakkor a kétnyelvű környezetben $R=29,50$, míg a szórás értéke 6,69201. Vagyis a deskriptív statisztika ezen adatai nem tükrözik egyértelműen a két statisztikai sor különbségét.

A kutatás egyik hipotézise szerint a tanulók kétnyelvű környezete pozitív hatást fejt ki a tanulók szövegértési képességét tekintve. Ezt a feltételezést a χ^2 -próbával szeretnénk bizonyítani.

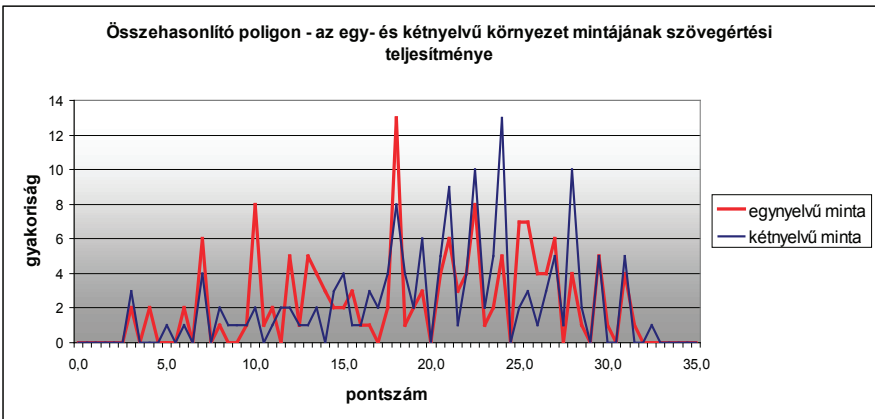
A megállapítható adatok esetében minden egyes jelenségre vonatkozóan általában két vagy több jellemzőről, tulajdonságról van információnk. Esetünkben tudomásunk van a szövegértési tesztet megoldó tanulók pozitív vagy negatív eredményéről és nyelvi környezetéről.

Az χ^2 lényege, hogy megvizsgáljuk, a kapott adatok lényegesen eltérnek-e a várt adatoktól, amelyeket akkor kellene kapnunk, ha a kiemelt tényező (a nyelvi környezet) nem hatna a vizsgált jelenségre (a szövegértési képességre).

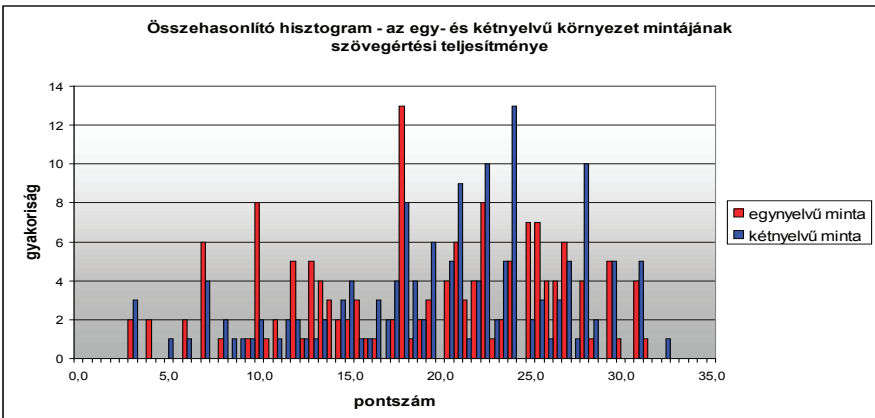
Megállapíthatjuk, hogy $\chi^2=4,813724944$. A szabadságfok (df) értéke 1. A kiszámított χ^2 értékét összehasonlítjuk a χ^2 -eloszlás táblázatával. Az 1-es szabadságfokhoz (df) és a 95%-os valószínűségi szinthez ($p=0,05$) rendelt érték 3,841, míg az 1-es szabadságfokhoz (df) és a 99%-os valószínűségi szinthez ($p=0,01$) a 6,635-ös érték kapcsolódik.

Az összehasonlításkor kijelenthetjük, hogy a kiszámított $\chi^2=4,81$ a 95%-os valószínűségi szintnél statisztikailag jelentős. Vagyis a kétnyelvű környezet pozitív módon befolyásolja a tanulók szövegértési teljesítményét.

Az egy- és kétnyelvű környezet mintájának szövegértési teljesítményét egyazon koordináta-rendszerben is ábrázolhatjuk (gyakorisági poligon és gyakorisági hisztogram segítségével). Így az adatsorok összehasonlítása során következtetéseket vonhatunk le.

1. sz. ábra

2. sz. ábra

IRODALOM

- Bartha Csilla (2005): *A kétnyelvűség alapkérdései: beszélők és közösségek*: [felsőoktatási tankönyv]. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Clyne, Michael (ed., 1992): *Pluricentric Languages: Differing Norms in Different Nations*. Mouton de Gruyter, Berlin–New York
- Crystal, David (2003): *A nyelv enciklopédiája*. Osiris Kiadó, Budapest
- Csernicskó István (2004): *A magyar nyelv kárpátaljai helyzetéről*. Magyar Tudomány, 2004/4., 473.
- Fenyvesi Anna (ed., 2005): *Hungarian Language Contact Outside Hungary*. Studies on Hungarian as a minority language. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia
- Göncz Lajos (2004): *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége*. MTT (Magyarságkutató Tudományos Társaság) és az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Szabadka–Budapest
- Kiefer Ferenc (2003): *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Navracsics Judit (2004): *A kétnyelvű gyermek*. Corvina, Budapest
- Wardhaugh, Ronald (2002): *Szociolingvisztika*. Osiris Kiadó, Budapest

Bilingualism and Text Comprehension

Bilingual people living in a bilingual environment use two different languages for communication. In the Carpathian Basin Hungarian interacts with Indo-European languages. Bilingual communities across the Hungarian border speak the varieties of Hungarian contact languages. Experiencing bilingualism in the early childhood focuses the child's attention to language. Bilingual children (compared to monolinguals) are more successful in completing reading tasks, synthesizing, they tend to recognise the fact that graphemes and phonemes are symbols. They are also more successful in coordinating the use of mental functions required in the process of developing reading skills. Research performed in northern Bácska and northern Bánát suggests that there is a positive correlation between bilingualism and comprehension.

Keywords: bilingualism, code switching, varieties of contact language, comprehension